books2ebooks.eu

Julius Mägiste

Eesti saama-futuuri algupärast ja tarvitamiskõlblikkusest

lisandeid läänemere-soome perifrastiliste futuurikujundite ajaloole : avec un résumé: Sur l'origine et l'emploi littéraire du futur estonien par saama

Tartu
1936

Eesti Rahvusraamatukogu: A 24.729:11

EOD e-raamat
eBooks on Demand

Digiteerinud
Eesti Rahvusraamatukogu

EESTI RAHVUS-RAAMATUKOGU

Trükise digitaalkoopia ehk e-raamatu tellimine (eBooks on Demand (EOD)) –miljonid raamatud vaid hiireklõpsu kaugusel rohkem kui kümnes Euroopa riigis!

Täname Teid, et valisite EOD!

Euroopa raamatukogudes säilitatakse miljoneid 15.–20. sajandi raamatuid. Kõik need raamatud on nüüd kättesaadavad e-raamatuna — vaid hiireklõpsu kaugusel 24 tundi ööpäevas, 7 päeva nädalas. Tehke otsing mõne EOD võrgustikuga liitunud raamatukogu elektronkataloogis ja tellige raamatust digitaalkoopia ehk e-raamat kogu maailmast. Soovitud raamat digiteeritakse ja tehakse Teile kättesaadavaks digitaalkoopiana ehk e-raamatuna.

Miks e-raamat?

- Saate kasutada standardtarkvara digitaalkoopia lugemiseks arvutiekraanil, suurendada pilti või navigeerida läbi terve raamatu.
- Saate välja trükkida üksikuid lehekülgi või kogu raamatu.
- Saate kasutada üksikterminite täistekstotsingut nii ühe faili kui failikomplekti (isikliku e-raamatukogu) piires.
- Saate kopeerida pilte ja tekstiosi teistesse rakendustesse, näiteks tekstitöötlusprogrammidesse.

Tingimused

EOD teenust kasutades nõustute Te tingimustega, mille on kehtestanud raamatut omav raamatukogu. EOD võimaldab juurdepääsu digiteeritud dokumentidele rangelt isiklikel, mittekommertseesmärkidel. Kui soovite digitaalkoopiat muuks otstarbeks, palun võtke ühendust raamatukoguga.

- Tingimused inglise keeles: http://books2ebooks.eu/odm/html/nle/en/agb.html
- Tingimused saksa keeles: http://books2ebooks.eu/odm/html/nle/et/agb.html

Rohkem e-raamatuid

Seda teenust pakub juba tosin raamatukogu enam kui kümnes Euroopa riigis.
Lisainfo aadressil: http://books2ebooks.eu

A 24729 : II

AKADEEMILISE EMAKEELE SELTSI TOIMETISED XXIX

J. MÄGISTE

EESTI *saama*-FUTUURI ALGUPÄRAST JA TARVITAMISKÕLBLIKKUSEST

TARTU 1936
AKADEEMILISE EMAKEELE SELTSI KIRJASTUS

Kat. 0
5. III 57
494.54

AKADEEMILISE EMAKEELE SELTSI TOIMETISED XXIX

J. MÄGISTE

EESTI *saama*-FUTUURI ALGUPÄRAST JA TARVITAMISKÕLBLIKKUSEST

LISANDEID LÄÄNEMERE-SOOME PERIFRASTILISTE FUTUURIKUJUNDITE AJALOOLE

AVEC UN RÉSUMÉ:

SUR L'ORIGINE ET L'EMPLOI LITTÉRAIRE DU FUTUR ESTONIEN PAR *saama*

Riigiraamatukogu.
№ A24729:114
SE6277
N 873. (11.9.36).

TARTU 1936
AKADEEMILISE EMAKEELE SELTSI KIRJASTUS

ÄRATRÜKK AJAKIRJAST „EESTI KEEL“ 1936, NR. 3.

Eesti *saama*-futuuri algupärast ja tarvitamiskõlblikkusest.

Lisandeid läänemere-sm. perifrastiliste futuurikujundite ajaloole.

Eesti õigekeelsuse normeerijate ja teadlikumate keeletarvitajate ridades valitseb ammust ajast saadik tugev antagonism *saama*-futuuri (näit. *saan tulema* — vrd. saksa *ich werde kommen*) kui puhtakujulise germanismi vastu. Puristlikel motiividel see futuur ongi meie normeeritud kirjakeelest välja juuritud, harva teda nüüdispäevil korralik stilist julgeb tarvitada, kaasaegne kooligrammatika läheb temast harilikult mööda eitava vaikimisega. Vähenõudlikumas ajalehestiilis ja (eriti vanemate) haritlaste kõnekeeles on siiski *saama*-futuur tänini laialt tarvitusel. Ja iseseisva tulevikutempuse puudumise tõttu eesti keeles teda vahetevahel väljenduse selguse huvides on sunnitud tarvitama isegi kõige õilsastiilsemad puristid. Nii siis *saama*-futuur kõigest temale osaks saanud halvakspanust hoolimata on tänini päevakorras nii keeletarvitajail kui ka keelekorraldajail. Tuletatagu seda kohe alguses meelde järgneva sõnavõtu õigustuseks.

Siinsete visandlike ridade raamesse ei mahu e. *saama*-futuuri üksikasjalisem ajalooline ülevaade. Temasse suhtumisest meie kirjakeele eri ajastuil saame sissejuhatuseks hädavajalise kujutluse sellestki, kui meenutame, kuidas eri aegade e. keele grammatikad on teda kohelnud. Esimeses e. keele grammatikas, H. S t a h l'il [1], on *saama*-futuurile juba antud täisõiguslik koht, nii selle akt. indikatiivile (Minna ſahn ollema

[1] Vt. Anführung, a. 1637, lk. 11, 13, 15, 16, 19, 23.

vel olla / ich werde oder wil ſein, Minna ſahn ſahma / Ich werde werden, Minna ſahn armaſtama / Ich werde oder wil lieben) kui isegi „konjunktiivile“ (Kus minna ſahn ollema / da oder dieweil ich werde ſeyn jne.), „optatiivile“ (Eth minna ſahxin ſahma / O das ich möchte werden jne.) ja passiivi eri moodustele (näit. indikatiiv Minna ſahn armaſtut ſahma / Ich werde geliebet werden jne.). Legaliseerituna esineb futuur ka J. Gutslaff'i lõunaeestilises grammatikas [2]: *„Futurum formatur periphraſticè per Infinitivum in* ma / *& per Praeſens de Verbo* Sâma *fieri, ut apparet in paradigmate.“* Nagu Stahlgi annab G. verbiparadigmides futuurist nii indikatiivi (Minna ſâ ollema *Ero),* „optatiivi“ (Wöiſſi miña ſâma ollema *Utinã ſim futurus)* kui ka „konjunktiivi“ (Eth minna ſâ ollema *Vt fuero*) aktiivist ja samuti eri moodused fut. passiivist. Tugevasti Stahli eeskujul baseeruv H. Göseken [3] esitab samuti niihästi aktiivi kui ka passiivi futuurikujunduse kõigist kolmest tolleaegse e. grammatika moodusest — akt. indikatiivis Tahhan / Sahn + *ma*-infinitiiv, „optatiivis“ Sahxin / woixin + *ma*-inf., „konjunktiivis“ Kus ſahn + *ma*-inf., pass. indikatiivis Sahn / pean + tut ſahma (s. o. passiivi partitsiip ja *saama*-infinitiiv), vastavalt ka pass. „optatiivis“ ja „konjunktiivis“.

E. vana kirjakeele rahvakeelsusradadele juhtija J. Hornung oma grammatikas [4] eitab futuuri esinemist e. keeles: *Futurum Estho non habet, verùm ejusdem vice fungitur Praeſens, additô non nunqvam,* tahhan ich will / *ſic.* minna tahhan awwitada / ich will helffen & c. kül / *vocula, etiam clariùs exprimit Futurum; ſic.* kül nääd / du wirſt ſchon ſehen... Teiste poolt tarvitatavat ſaan-(abi)verbilist futuuri peab ta ebasoovitavaks *(mihi ſanè non arridet),* sest sel konstruktsioonil olevat teine mõte, näit. minna ei ſa tänna tullema / heiſt / ich kan heut nicht kommen / oder ich kan heut nicht dazu gelangen / daß ich kommen könte*. Huvitav siiski, et H. seejuures möönab 3-ndas (mitte esimeses ega teises!) ainsuse isikus ſaab-konstruktsiooni tarvitamise võimalikkust: Jummal ſaab awwitama / Jummal ſaab näggema. Hornungi traditsioone jätkav A. Thor Helle [5] eitab futuuri eestis (Das *Futurum indicativi* haben die Ehſten nicht...), tunnustades selle asemikuna

* Trükitehnilistel põhjustel vana kirjakeele tsitaatides ä, ö, ü asemel ä, ö, ü.

[2] Vt. *Observationes,* a. 1648, leht C 3 — C 4, C 5, edasi vt. ka verbiparadigme.

[3] Vt. *Manuductio,* a. 1660, lk. 37, 38, 39, 40, 41.

[4] Vt. *Grammatica,* a. 1693, lk. 73.

[5] Vt. Anweisung, a. 1732, lk. 32.

preesensit kui niisugust või kül=, küllab=partikliga lisandatud preesensit või wotma=, piddama=, tahtma=abiverbidega perifrastilist väljendust (fut. Ma kulen, ma wottan kuulda, Ma pean kuulma, Ma tahhan kuulda, Kül ma kulen). *Saama*-abiverbilise konstruktsiooni esitab Helle küll aga nn. konjunktiivi futuurina aktiivis ja passiivis: Ma ſaan olnud ich werde gewesen sein, Ma ſaan walmistanud ich werde bereitet haben, Ma ollen ſanud walmistud ich werde bereitet worden ſeyn. A. W. Hupel[6] esitab Helle eeskujul konjugatsiooninäiteis küll ainult äsjamainitud partitsiibilise „konjunktiivi" futuuri, kuid „Tallinna" murde erikäsitelus nimetab ta ms. ka ſama=abiverbiga *ma*-konstruktsioonilise futuuri võimalust, „Tartu" murde all esitab aga vastava ſama=futuuri (wötma= ja pidama=futuuri kõrval) koguni esikohal. E. Ahrens[7] viib *saama*-verbilise „perifrastilise konjugatsiooni" vormiõpetusest lauseõpetuse alla, kuid käsitleb selles ainult *saama*-verbi partitsipiaalseid konstruktsioone (täna ſaab lambaid tapetud, kui ſa ſaad ſöönud jne.). Seekõrval *ma*-konstruktsiooniga tarvitatud *saama*-verbi näited[8] Ahrensil ei kuulu futuuri alale, vaid on pandud illustreerima *saama*-v. erilist tähenduskülge 'zu etwas kommen', 'Einen zu etwas bringen' (ei tema ſaanud elades kirja tundma 'ist in seinem Leben nicht dazu gekommen, lesen zu lernen', ei ma ſaa tegema 'ich komme nicht dazu (aus Mangel an der Zeit)', rammutumalt ſai teul käima 'von Jugend auf kam er zur Frohnarbeit', kas ſaid ka ſööma? 'kamst du auch dazu, zu essen?', ſaagu Jumal mind aitama! 'möge Gott (dazu kommen) mir (zu) helfen', enne lund ei ſaa tänawu ohre leikama oder leigata 'vor dem Schnee kommt man heuer nicht zum Gerstenschnitt (weil das Korn nicht reift)'. Ahrens tunnustab eestis ainult preesensikujulist futuuriväljendust[9] (ma tulen homme, kül ma tulen), juhtides tähelepanu ühtlasi võimalusele objektitarvitusega futuuri preesensist eraldada (ma teen ratta 'ich werde das Rad machen', ent ma teen rataſt 'ich mache das Rad'). Ahrensi jälgedes käiv J. Krohn[10] jaatab ainult e. preesensikujulist futuuri

[6] Vt. Sprachlehre[2], a. 1818, lk. 70—71, 96. Vrd. ka Sprachlehre[1] (a. 1780), lk. 35, 38, 63, 67 jm. Hupelil leiame ms.[2] lk. 70 (joone all) huvitava märkuse e. keele futuuri puudumise seletuse kohta: „Der Wahn, als wäre der Ehſte eben deswegen ſorglos und für die Zukunft unbekümmert, gehört bloss zu den luſtigen Einfällen".

[7] Vt. Grammatik[1] (a. 1843), lk. 68, Grammatik I (a. 1853), lk. 86, II, lk. 12—15.

[8] Vt. sama Grammatik II, lk. 111—112.

[9] Säälsam., lk. 10, 49.

[10] Viron kielioppi, a. 1872, lk. 143.

(ſüll ma tulen), Ahrensi eeskujul germanismina tõrjudes perifrastilist *võtta*-futuuri. Ainult preesensikujulise ja *tahtma*-verbilise futuuri olemasolu eestis tunnustab ka K. Körber[11] (ſül ma tullen 'ich komme wohl', ma tahhan tulla 'ich will kommen'). Ja viimaks F. J. Wiedemanngi[12] konstateerib, et e. preesens „zugleich das Futurum vertreten kann", kuna perifrastiliste verbivormide ühenduses ta lausub meid huvitava *saama*-futuuri kohta: „Mit dem zweiten Verbalnomen bildet sāma (intrans.) ein dem deutschen ganz gleich aussehendes Futurum, das indessen ebenfalls noch in Mittelehstland weniger gebräuchlich ist als anders wo, z. B.... enne lund ei sā tänavu ohre leikama (vor dem Schnee wird man heuer nicht zum Gerstenschneiden gelangen) auch für „heuer wird man nicht vor dem Schnee Gerste schneiden". Edasi W. jaatab ka passiivi futuuri esinemist eestis[13]: „... ausserdem hat ihn (s. o. *ma*-infinitiivi; J. Mg.) die Schrift- und Kirchensprache, selten vielleicht auch die Volkssprache, auch auf das mit sāma umschriebene Futur ausgedehnt, wie meid ei sā leitama (wir werden nicht gefunden werden),..."

Edasi vaatleme meie keele arendamisel olulisemat tähtsust omanud eestikeelsete grammatikate suhtumist *saama*-futuurisse. Eestikeelsete grammatikate rida algab K. A. Hermann'i keeleõpetusega. Viimases[14] on *saama*-futuurile antud täieline eluõigus, sääl esitatakse tempuste all ms. ka tulevik (ſaan paluma, ſaab kuulma, ſaawad katſuma jne.), tuleviku minevik (minb ſaab palutub ſaama jne.), täismineviku tulevik (olen ſaanub paluma, olen ſaanub palutama jne.), ennemineviku tulevik (olin ſaanub palutama, minb oli ſaanub palutama jne.). Konjugatsiooni näidestikus futuuri kui liittempust eraldi enam ei käsitelda. Peagu samaaegne, eesti keele arendamisel Hermanni töö kõrval kaua kaasa rääkinud H. Einer'i grammatika[15] jaatab samuti *saama*-futuuri (palun ehk ſaan paluma, palutakſe ehk ſaab palutama jne.), andes[16] ka konjugatsiooni all üksikasjalisema, Hermanni futuurisüsteemist loomulikuma-lihtsama futuurinäidestiku (ſaan paluma,

[11] Ehstn. Hand-Grammatik, a. 1867, lk. 29. Säälsamas siiski ka konjunktiiv (kui ma ſaan tulnub jne.) *saama*-verbi abil.
[12] Grammatik, a. 1875, lk. 469, 486.
[13] Säälsam., lk. 452—453.
[14] Eesti keele Grammatik, a. 1884, lk. 103—104. Seesama futuurisüsteem on H-l ka hiljem, vt. E. k. Gr.[2], a. 1905, lk. 80, 86. Vrd. ka sama autori Eesti keele Lause-õpetus, a. 1896, lk. 2.
[15] Lühikene Eesti keele õpetus, a. 1885, lk. 37—39.
[16] Säälsam., lk. 35—36.

saawat paluma, saab palutama jne.). J. Jõgever[17] sellevastu tunnustab ainult preesensikujuga väljendatavat futuuri *(mina palun, mina kirjutan homme)*. Seda ka oma grammatika viimses väljaandes[18] (futuur-preesens *Mina palun* jne.), kuna *ma*-infinitiivilise konstruktsiooniga J. tunnustab *saama*-abiverbi ainult „tähenduses niikaugele jõudma, et : *enne lund ei saa* (mingisugune takistus ees) *tänavu otre lõikama*"[19]. H. Põld[20] lubab *saama*-futuuri *(ta saab paluma, saab palutama, saab palunud olema, saaksin paluma* jm.), kuid soovitab seda ja muid *saama*-abiverbiga liittempusi „niivähe tarvitada kui võimalik, sest et nad mitte ei ole päris eestilised, vaid võõraste keelte mõjul tekkinud." K. Leetberg oma vormiõpetuses[21] tempuste all ei esita futuuri, kuid oma lauseõpetuses[22] *saama*-verbi konstruktsioonide all ta toob futuurinäiteid nagu *Mina saan homme linnas olema, Seda saab veel nähtama*, lisandades: „See Saksa keele mõjul tarvitama hakatud tulevik on keelde vastu võetud ja tarvitatakse seal, kus oleviku kuju mineviku (p. o. muidugi: tuleviku; J. Mg.) tähendust mitte selgeste küll kätte ei anna." O. Loorits[23] tunnustab ainult preesensikujulist futuuriväljendust e. keeles: „olevik e. preesens, mis väljendab ka ühtlasi tulevikku e. futuuri". Siitpääle pole kõnealusele perifrastilisele futuurile aset antud e. kooligrammatikais, näit. ei E. Muugi omades[24], kus e. futuuri väljendajana esitatakse samuti ainult preesens („**Olevik e. preesens** . . . avaldab mööduma ta, kestvat [praegust või tulevat] tegevust"), ei ka A. Vaigla'l[25] ega Kask-Vaigla-Veski elementaargrammatikas[26].

Kõige värskema e. grammatika autor Joh. Aavik on siiski vähe sallivam *saama*-futuuri suhtes. Juba oma keele-

[17] Eesti keele õpetus, a. 1904, lk. 110, 113; Lühikene Eesti keele õpetus, a. 1907, lk. 50.

[18] Eesti keele grammatika, 1. aasta, a. 1919, lk. 49—50.

[19] Sama t., 2. aasta, a. 1920, lk. 79.

[20] Eesti keeleõpetus, a. 1915, lk. 84, 113; sellesama 2. tr., a. 1920, lk. 90—91, 122.

[21] Eesti keele grammatika, a. 1921, lk. 50 (§ 137).

[22] Eesti lauseõpetus, a. 1925, lk. 64 (§ 143). Vrd. ka lk. 67 (§ 146) ja lk. 68 (§ 151, 252) (scil. 152; J. Mg.).

[23] Eesti keele grammatika, a. 1923, lk. 72 (§ 154).

[24] Eesti keeleõpetus I, a. 1927, lk. 99—100, Lühike eesti keeleõpetus I[1], a. 1927, lk. 82. Hilisemaist sama autori (resp. tema kaasautorite) grammatikaist vrd. näit. E. Muuk ja K. Mihkla, Eesti keskkooligrammatika III, a. 1935, lk. 97.

[25] Eesti grammatika I, lk. 124.

[26] A. Kask, A. Vaigla, J. V. Veski, Eesti keeleõpetus, Algkursus, a. 1935, lk. 52.

uuendusliku tegevuse varasemal ajajärgul on ta sallinud viimase tarvitamist hädavajaduse korral, nagu näit. nähtub ühest tema keelelisest arvustuskirjutisest [27], kus ta „sõna 'saama' Saksa laadi abiverbi funktsionisid" käsitelles räägib *saama*-konstruktsioonist „tuleviku moodustamiseks, nagu see nüüdses kirjakeeles on viisiks saanud teise parema abinõu puudusel, kuid seal kus muidu läbi saab, hoitagu ta eest..." Isegi oma uuenduspüüete kulminatsiooniperioodil, mil ta kahtlemisi soovitas hakata tarvitama eestis kunstlikku tulevikutunnust *-re-* [28] (ma *paluren*, sa *palured*, ta *palureb* ... [= ma saan paluma, sa saad paluma jne.]), ta ettevaatlikult soovitas seda uudismoodustist „perifrastilise *saab*-konstruktsiooni asemelle v õ i k õ r v a l e" (minu harvendus; J. Mg.). Niisama kõige viimaseis sõnavõttudes [29] Aaviku arvates „saksapärane tuleviku väljendamine „saab"-verbi abil... on tarviline, paratamatu germanism, mida me oleme sunnitud tarvitama ja mida tuleb tarvitada niikaua kui meil teist võimalust ei ole tuleviku väljendamiseks tarbe korral." Aavik on küll teadlik sellest, et *saama*-futuuri tarvitusele on segavad ehtrahvakeelsed *saama*-konstruktsioonid nagu „kas sa saad üksord (sic!) tulema? (— kas sa saad ükskord niikaugele, et tuled?)" ja „Küll ma saan nad tulema". Seepärast kaalub ta tsiteeritavas kirjutises (II osas) võimalusi luua uus perifrastiline futuur kunstsõnade „laab", „laneb" või „taneb" abil („see laab [laneb või taneb] olema parem") või *leema*-verbiga („leeb olema suur nauding seda pilti vaadelda; — see on, oli ja leeb olema"), viimase puhul nõjudes W i e d e m a n n i EWb-s antud lähedasele tuleviku-konstruktsioonile „su südametunnistus l e e b sulle meele tuletamas (dein Gewissen wird dich daran erinnern)" jt. Kuid ta aimab „ametlikult poolt", kus asutavat „seisukohal, et eesti keel üldse ei vaja tulevikku ja et tuleb läbi ajada olevikuga", vastuseisu oma mainitud uuendusettepanekuile. Ja nii siis ta jõuab ikkagi lõpuks tulemusele, et „neile, kes ei lepi selle puudusega (s. o. futuuri puudumisega) ja vaesusega eesti keeles, ei jää esialgu muud üle, kui parema puudusel tarvitada tarbe korral põlatud saksapärast saab-tulevikku... Sest kus tulevik selgesti ilmneb olevikust, on saab-tulevik tarbetu ja halb", ja et „saab-tuleviku... põlgamine ja boikoteerimine on nõndanimetatud n a i i v n e p u r i s m..." Senisest esitusviisist, grammatikate vaatlusest

[27] EKirj. 1912, lk. 315.
[28] Keeleuuenduse äärmised võimalused, a. 1924, lk. 130.
[29] „Tuleviku väljendamine eesti keeles" I—II, „Uus Eesti" 1935, nr. 46 (2. XI) ja nr. 56 (12. XI).

kõrvale põiganud, et vähe jälgida Aaviku kui grammatikakirjutaja seisukohtade kujunemist, jõuame viimaks välja tema grammatikani [30]. Selles valitseb eelnähtud seisukoht: „Kui aga tingimata vaja tulevikku vormiliselt väljendada, tuleb parema vahendi puudusel paratamatult tarvitada seda saab-tulevikku..." (näit. „See on, oli ja **saab olema**", „Publik **saab nautima** seda teost"). Aaviku stiilile omaselt järgneb edasi paradokslikult: „Tahta täiesti ära keelda tuleviku väljendusvõimalus, on otse sümboolne nüüdsete eestlaste poolt: eesti keelel ja rahval ei tohi olla tulevikku." *Saan*-verbi *ma*-infinitiivilisi konstruktsioone käsitelles [31] mainitakse *ma*-futuuri kõrval ka teisi konstruktsioone: „‚saan *tulema*' — a) saan nii kaugele, et tulen (‚sain säält viimaks tulema' — viimaks läks mul korda säält ära tulla); ‚sain viimaks puhkama, magama; kui saad sääl elama (= kui saad sääl elamise järjele), siis näed; sain sinna elama (= mul õnnestus sinna elama asuda)'; samuti objektiga: ‚sain ta viimaks tulema' — sain ta nii kaugele, et tuli; ‚sain ta viimati järele andma'; b) tuleviku väljendamiseks: ‚saan tulema, saab olema' (v. § 260)."

Kokkuvõttes, pärast grammatika-autorite *saama*-futuurisse suhtumise vaatlust (mille juures ligemalt peatuti vanimail autoreil XVII—XIX saj. keskpaigani, hilisemaist silmitsedes ainult eesti k. arendamise seisukohalt tähtsamaid), avaneb meile järgmine pilt. Vanimad grammatikakirjutajad Stahl, Gutslaff ja Göseken annavad *saama*-futuurile täie eluõiguse, Hornung piirab tema tarvitamist 3-nda isikuga, Thor Helle ei anna temale maad, Hupel jälle jaatab *saama*-futuuri eestis (kuigi ta oma esituses nihutab selle tagaplaanile), Ahrens eitab teda, samuti viimase järgi ka Krohn ja Körber. Wiedemann küll tunnustab teda eestis, kuid (aktiivi) futuuri näitena esitab konstruktsiooni, mida enne teda juba Hornung ning Ahrens ja pärast teda eestikeelsete grammatikate autorid (Jõgever, Aavik) on pidanud futuurist lahus hoitavaks. Eestikeelsete grammatikate ülemalkäsiteldud kirjutajaist näeme *saama*-futuuri pooldavat või sallivat Hermanni, Einerit, Põldu, Leetbergi ja Aavikut, kuna tema suhtes eitaval seisukohal on varasemaist autoreist Jõgever ja enamik pääle a. 1920 ilmunud grammatikate autoreid — Loorits, Muuk, Vaigla, Veski, Kask. Kui lisaks veel

[30] Eesti õigekeelsuse õpik ja grammatika (veel ilmumata, 1936. a. mais trükitud 25 trükipoognat), lk. 85 (§ 260—261).

[31] Säälsam., lk. 309 (§ 694).

meelde tuletada, et ka A. Saareste[32] mõistab *saama*-futuuri hukka kui germanismi, siis näeme, et Eesti iseseisvusaegse nn. „ametliku keele" taga seisvad mõõduandvad keelemehed üldiselt eitavad seda futuuri.

Rööbiti grammatikate ettekirjutustega on muidugi eestikeelseis trükiseis kogu aeg käinud *saama*-futuuri hoogsam või tagasihoidlikum tarvitamine. Tuleva spetsiaaluurimise nõudlikuks ülesandeks jäägu viimase jälgimine e. kirjakeele kogu 400-aastase ajaloo kestes. Siinkohal saame heita põgusa pilgu vaid kõnesoleva futuuri tarvitamisele kuni XIX saj. teise poolmikuni. 16. sajandi tekstikatkeis, alates Wanradt-Köll'i katekismusega a. 1535, ei leidu *saama*-futuuri jälgi. Samuti huvitavalt ka mitte G. Müller'i jutlusis, kust on puutunud silma *saama*-verbi *ma*-infinitiivsete konstruktsioonide ainukeste näidetena järgmised[33]: taema piddi oma Keßi taema paele pannema, et taema negkema say (=...*nägema sai)* ja et sina piddat ielles sama neggema (=...*saama nägema)*. Kuid neist vrd. allpool lk. 15. Muidu on kogu XVII saj. e. keeles, nagu hõlpsalt saame seda jälgida Saareste-Cederberg'i tekstide järgi[34], esinemas *saama*-futuur: Turu käsikirjas (XVII saj. I pool?) Tema ſaab ſell wijmſell päiwſäll üleſtouſsma, kohtuvanne a. 1600 paigu münnul nüht ſahp küſsitut ſahma, J. Rossihnius'el (a. 1632) ſähl ſahb ollema hulgmine ninck hambakerriſemine, H. Stahl'il (a. 1638) tenna ſaht ſinna münno kahs Paradiſi ſees ollema, R. Brocmann (a. 1637) Kumb töddeſt Jlma pehl ſahp paljo Wilja nihtma, J. Möllenbeck (a. 1639) *Jumal sap sex oma armu andma, Need Englit sahwadt meid kandma,* H. Göseken *Sihs saht sa hehsti ellama,* G. Saleman (a. 1642) *Sind Jummal sahb hehst' önnista,* J. Saleman (a. 1651) Och minckſarn Röhm ſahb doch ſe Olla (kahel viimasel autoril NB *da*-infinitiivne konstruktsioon, vrd. lk. 3—4 Stahlilgi ſahn ollema *vel* olla — eesti vanimas kirjakeeles on puuduliku keeleoskuse tõttu *ma*- ja *da*-inf. tarvitus sageli segi aetud), L. Vigaeus'el (a. 1645, *saama*-futuur haruldane) Ninc ſahp... ſähdma n. tomma, B. Liphardus'el (a. 1644) ſihs ſahte teije ellema, Joh. Gutslaff'il (a. 1649—1656) ninck ſahb ſahma, Saaremaa käsikirj. (u. a. 1650) ſieß ſahp temma teile ſedda andma, E. Hamerinus'el (? a. 1651)

[32] Vt. Tegelikud õigekeelsuse määrused, a. 1922, lk. 31.

[33] VhGEG XV, lk. 335, 338.

[34] Järgnevad näited on võetud Saareste-Cederbergi EKVM-st, lk. 25, 29, 34, 38, 53, 59, 60, 63, 65, 91, 98, 109, 131, 136, 139, 146, 147, 158, 160, 173, 185, 188, 189, 214, 241, 242, 250, 259, 270, 271, 275, 279, 298—299, 309, 322.

eb ſahme meije taiwa rikuße ſiße tullema, J. S. Markard'il (a. 1656) Need ſahwat... kihtada, M. Giläus'el (a. 1656) ſaht meit kutzma ette, H. Gösekenil (a. 1656) Seſt Auw ſahp Jumlal ollema, G. Salemanil (a. 1673) Et Muldaſt ſahp toußma ſeſamma mo Kehha, Rist. sõnades (a. 1674) ſahp ſehlt tullema, Adr. Verginius'el (a. 1686) Sähl ſahb ollema Hundminne, 1689. a. palveraam. Nink kus minna ſahxin kommiſtama, Andr. ja Adr. Verginiuse VT tõlkes (a. 1690—1701) Seſt Iſſand ei ſaa mitte nuhtlematta jätma, ...ſis ſaat ſina tädda ärra Teotama, J. Hornung (a. 1694) Ko Silmad jäwad maggama / Siis ſago Südda walwama, 1694. a. (B. G. Forseliuse?) aabitsas ſäält ſaap tem=ma jäl=le tul=le=ma, ſe ſaap ön=ſaks ſa=ma, 1698. a. eL-murdelises (Forseliuse?) aabitsas ſe ſaap ön=ſaſ ſa=ma, Kaarel XI matuselaul. (a. 1697) Et nida ſame meije ka ſeſt jlmaſt ärrä minnemä, Sõjaväelase vandes a. 1697—1700 et üx kahjolinne Aſſi ſaax tauſma, 1699. a. „Käsiraamatu" eessõnas et nemmad... ſaxit ſedda Wando teggema, kuninglikus läkituses a-st 1700 et tema... Hukkatuſſex ſahp pöhrma, lõuna-e.-murdelises jutluses a-st 1700 ſahwa nema kah wihmäte ütte hirmſat otza ſahma, Käsu Hansu „nutulaulus" (a. 1708) Et Hedda ſaab mul tullema, E. Mannerburg'i käsus (a. 1710) Ningk kuß minna ſahn teiſete kuhlma.

Pärast Hornungi keelereformi on *saama*-futuur ilmsesti haruldasem: meie vaatluse aluseks oleva tekstikogu (EKVM) Uue Testamendi (a. 1715), Piibli 1. trüki (a. 1739) ja mitme samaaegse vähema trükise ainestikust pole leida näiteid. See ei tähenda siiski, et *saama*-verbi *ma*-infinitiivne konstruktsioon XVIII saj. algupoolel e. kirjakeelest oleks olnud täiesti välja tõrjutud: Piiblis, kus muidu on tavaline *tahtma*-futuur, näit.[35] nemmad ei tea mitte, kus peäl nemmad ſawad kommiſtama; Se ſullane... ſaab wallitſema perre poia üllе; ſiis ſago ta roaohwri haiſo tundma. Nn. *futurum exactum nud*-partitsiibiga (mis meid siinkohal vähem huvitab) on Piiblis tavaline, näit.[36] kui keik need mehhed ſawad taggaſi tulnud. XVIII saj. teiselgi poolel on kõnealuse konstruktsiooniga e. kirjakeeles oldud ilmsesti tagasihoidlik, nagu võib järeldada sellest, et näit. G. Suits'u ja M. Lepik'u publitseeritud vas-

[35] Piibel[1], lk. 631, Saalomoni Õpetuse Sõnad 4:19; lk. 641, seesama 17:2; lk. 318, Saamueli I rm., 26:19. Need kolm on kõik näited, mis VT (lk. 318—347, 616—666) ja UT (lk. 203—224) sajalt leheküljelt on silma puutunud.

[36] Säälsam., lk. 341, Saamueli II rm., 17:3.

tavais tekstides (näiteid Fr. G. Arwelius'elt, Fr. W. von Willmann'ilt jt.) [37] on tema esinemist võimalik olnud tabada vaid ühel korral, nimelt „Kulli Jüri kirjas Sepa Hansule“ [38]: ...mil meie öige ſuur ja ſe igawenne ſõbrus ſaab algama, kus meie terretamisſed magguſad ſawad ollema... Fr. G. Arweliuse teoste keele ligemalgi silmitsemisel selgub, et meid huvitav konstruktsioon temal on haruldane, näit. et niſuggune önnetus... ialgi ei ſaaks ſündima [39]. *Saama*-konstruktsiooni kirjalisest edasielamisest annab tunnistust ka tema elurõõmus esinemine esimese nooreestlase Kr. J. Peterson'i lauludes [40] järgneva saj. algul (a. 1819): *Igavesti saab lilleke Õitsema mu meeles, Saavad igavesti Minule paistemaie Armsa Alo silmad.* Sedasama võime nentida XIX saj. alg. e. kirjakeele teiste parimate esindajate puhul, kui näiteks võtta O. W. Masing: ſiis ſaab peagi teine ja kolmas jaggu wälja tullema [41], waid ſaakſid agga mitmed ſeggadusſed tõusma ja ſündima,... ühtki perrishinge ei ſa leitama,... kuida... leppiminne iſſekeskis ſaab ollema [42], või kas või isegi lauluisa Fr. R. Kreutzwald [43]: egga anna ta raibe enne ſuggugi aſju ellada, kui ſaan kirsto kappiſt kele-kõlkſo wõtma, ... et ſame rohto walmiſtama, ... Et öit ning wilja tullew aeg ſaab toma, ... mis önnis põlli üksford taewas ſaab ollema. Ka samaaegsele kalendritekeelele [44] on *saama*-konstr. omane: ſaap teile üts wäikenne tük maad andma, ... ſaab ſullle ſelletamma, Agga ſiin ſawad ſullle mõnned asjad ette tullema. Edasi juba ärkusajagi parimate keeletarvitajate juures ilmneb sama olukord, kui võtame mõned juhuslikud näited: L. Koidula [45] — Nutto ja palwe ſeme ſaab... wilja kandma; C. R. Jakobson [46] — meie meeleſt ei ſaa naad ſeda aega ära wõima kuſtutada, Ma ſaakſin... kakſipidi mõtlema, ... enne kui kõik ſõnnik ära ſaab kaſitud olema; A. Reinwald [47] — Sa, päike, neid ei paiſtma ſaa! Siis ſaad õhtul hõiskama! J. Hurt [48] — ſiis ei ſaa mina mitte ükſina nende

[37] G. Suits ja M. Lepik, Eesti kirjandusajalugu tekstides. lk. 84—118.
[38] Sama t., lk. 113 (a-st 1797).
[39] Ramma Joſepi Hädda- ja Abbi-Ramat (a. 1790), lk. 40.
[40] Vt. A. Paltser'i redigeeritud tekstiga väljaannet „Laulud, päevaraamat ja kirjad“, lk. 61.
[41] Pühhapäwa Wahhe-luggemisſed (a. 1818), lk. IV.
[42] Lihwlandi-ma Tallorahwa Seädus (a. 1820), lk. 4.
[43] Wina-katk (a. 1840), lk. 4, 10, 14, 69.
[44] Vt. Tarto- ja Wõrroma Kalender a. 1842, lk. 27, 69, 73.
[45] Ojamölder ja temma minnia (a. 1863), lk. 25.
[46] Kolm isamaa kõnet (a. 1870), lk. 5, 74, 78.
[47] Willandi Laulik [2] (a. 1875), lk. 13, 21.
[48] Pildid isamaa sündinud asjust (a. 1879), lk. 145, 155.

eesõiguſi ära wõtma, waid neile ka käſku andma..., Need liſatükid ſaawad... armſad olema ja wana aja uurimiſt kergitama; L. Suburg[49] — ... teada andis, et Aurora preilile üks kooli-preili ſaab tulema, ... ſiis ſaad ſa teda wiſtiſt armaſtama. Lõpuks ei saa jätta tähendamata, et XIX saj. keelepruugile omaselt ka Kreutzwaldi Kalevipojas[50] esineb kõnealune konstruktsioon, näit. *Selle poja jälgedella Saavad jõed jooksemaie, Lained merel läikimaie, Tuulil pilved tuiskamaie* jne., *Saagu sa sohu surema, Mätta otsa mädanema, Põõsastikku pendimaie, Rägastikku raipenema!*

Ilma et eelnevad katkendlikud read pretendeeriksid e. kirjakeele *saama*-futuuri ajaloo nimele (1880-ndate aastateni), oleme siiski nendega arvatavasti võinud saada umbkaudse pildi selle futuuri-tüübi esinemisest ligi kolmesaja aasta kestes ja oleme oma vaatlusega jõudnud ajani, kus eesti õigekeelsust hakkasid määrama eestikeelsed grammatikad (alates ülalmainitud Hermanni grammatikaga a. 1884). Sellest ajast pääle kuni Eesti iseseisvuse esimeste aastateni (Leetberg ka a. 1925, Aavik isegi a. 1936) suur osa keeleõppe-teoreetikuid, nagu nägime, on jaatanud seda perifrastilist futuuri, ja nii on ta ka a-st 1884 kuni 1920-ndate aastateni olnud enam-vähem sallitud e. keeletarvituses. Milliseil autoreil ja mil määral nimelt, selle selgitamine jäägu edaspidise spetsiaaluurimise selgitada. Jõgeveri grammatikatega alanud ja pärast a-t 1920 ilmunud mõjukamate grammatikate (Loorits, Muuk jt.) ning keeleõppe-käsitlejate kaudu normiks saanud *saama*-futuuri taunimine pole teda siiski saanud e. keeletarvitusest hoopis välja juurida, vaid ta esineb visalt edasi sääl, kus normeeriva korrektori käsi pole takistamas. Aaviku[51] keeles muidugi kõigepäält: *Sel oskusel saaks olema suur rahvuskultuuriline... mõju.* Kuid esineb teda ka mujal, Aaviku sallivast suhtumisest olenematagi, näit. ER-A kõnedekogus[52] — ... et meie riik ka tulevikus saab *edasi kestma kui vaba riik,* „Kalevipoja" uudisväljaandes[53] — *et meil... veel pole algupärast... eesti proosat ning... vaevalt ka tulevikus saab olema,* rääkimata ajakirjandusest, kus pole

[49] Liina[2] (a. 1884), lk. 3, 15.

[50] A. Annist'i redigeeritud väljaanne, lk. 27 (II:75 jj.), lk. 82 (VI:703 jj.).

[51] Praktiline soome keele õpik (a. 1936), lk. II.

[52] Eesti Raamatu-aasta kõned (a. 1935), lk. 10, Riigivanem K. Päts'i kõne.

[53] A. Annisti toimetatud Kreutzwaldi Kalevipoeg, lk. 282, Kreutzwaldi saksakeelse sissejuhatuse tõlge.

hoopis haruldane väljendus[54] nagu *Meie tahame loota, et Eesti kaupmeeskond... saab töötama...* Teatreis[55] võime kuulda väljendeid nagu *on ikka olnud ja saab olema* või *see saab olema jumalik!* ja kirikuõpetajailt[56], ka noorema põlve esindajailt, saab *saama*-futuuri kuulda kaunis sageligi. See kõik osutab tema suurt vitaalsust, mis omakorda on tingitud erilise (preesensist erineva) futuuriväljendi hädavajalikkusest e. keeles.

Kõnealust *saama*-futuuri on peetud ilmselt võõrapäraseks, germaanseks (vrd. ülemal Põllu järgi „võõraste keelte mõjul tekkinud", Leetbergi arvates „Saksa keele mõjul tarvitama hakatud tulevik", Aavikul „saksapärane tuleviku väljendamine", seesama arvamus Saarestel). See seisukoht, kuigi teda pole ligemalt põhjendatud, näiksegi päältnäha veenvalt tõepärane. On ju (ülem)saksa kirjakeeles just XVI saj. pääle, eriti Luther'i keele mõjul, perifrastiline *werden*-futuur võimul[57]. Nii saab ka mõistetavaks, miks e. vanimas kirjakeeles (nägime ülemal — Mülleril) *saama*-futuur veel puudub: selles tarvitatakse veel ainuüksi alamsaksalist[58] perifrastilist *pidama*- ja *tahtma*-futuuri (sks. *sollen*-, *wollen*-futuur), näit. Mülleril[59] kuß taema piddab tullema ſundima ned Ellawadt nincf ned Surnudth, ... eth taema meidt piddab nuchtlema nincf errarickma, (?futuurinäited) et taema meit tahab kuulda, ... taema tahab toddeſt tulla. Tuletagem mööda minnes meelde, et viimaksmainitud kindlasti germaanipärased futuuriväljendid (osalt *saama*-fut. kõrval) leiavad ülemal-esitatud ainestikus nähtu kohaselt (vt. lk. 4—6) mainimist ka realt hilisemailt grammatikakirjutajailt — Gösekenilt (Tahhan), Hornungilt (tahhan), Thor. Hellelt (pean, tahhan), Hupelilt (piddama-fut.), isegi veel Körberilt (tahhan). Piiblitõlke kaudu[60] on *tahtma*-futuur püsinud kirikukeeles tänini.

[54] „Uus Eesti" nr. 113 (214), 27. IV 1936, lk. 7, 1. veerg.

[55] Kuuldud „Estoonia" võõrusetendusel Tartus „Vanemuises" aprillis 1936.

[56] Allakirjutanu kuulis viimati Tartu Pauluse kog. pastor A. Võõbus'e kõnes 2. V 1936.

[57] Vt. L. Sütterlin, Neuhochdeutsche Grammatik I, 497 (§ 141, a), O. Behaghel, Deutsche Syntax II, 263 (§ 690). Selle ja järgnevate germaanipoolsete kirjandusandmete eest võlgnen tänu prof. E. Kieckers'i lahkele juhatusele.

[58] Alamsks. *sollen*- ja *wollen*-futuuri kohta vt. Behaghel, l. c. (*sollen*-fut.), A. Lasch, Mittelniederdeutsche Grammatik, 222 (§ 412, märkus 6. läänesks. *willen, schöllen*), H. Grimme, Plattdeutsche Mundarten 135—6 (§ 298).

[59] VhGEG XV 90, 128, 23, 26.

[60] Vt. Piibel[1], lk. 622, Taaveti Laul 132:12 miß ma neid tahhan öppetada, 132:15 Ma tahhan... önnißtada, 132:18 tahhan ma katta häbbiga.

Kuid nii kahtlematult germaanipärane nagu vana kirjakeele *tahtma*- ja eriti *pidama*-futuur pole meid esmajoones huvitav *saama*-futuur siiski. Oleme juba ülemal futuuriainestiku esituses kohanud vaidlematult eestipärast *saama*-konstruktsiooni, mis välisvormiliselt on täiesti, sisulistähenduslikult tähtsal määral viimasega sarnane ja millel vasteid leidub ka teistes lmsm. keelis. Asugem selle futuurihõimlase lähemale vaatlemisele.

Wiedemann juba on, nagu lk. 6 nägime, e. *saama*-futuuri algupäraküsimuses olnud ettevaatlikum, pidades seda ainult „saksa k. futuuriga täiesti sarnasena näivaks (aussehendes)", jättes laenuvahekorra käsitlemata. Esitatud futuurinäite järgi otsustades („ei saa... ohre leikama"), ta identifitseerib *saama*-futuuri teise samasuguse *saama*-verbi konstruktsiooniga, mida teised eesti grammatika kirjutajad on juba Hornungist pääle pidanud futuurist eraldatavaks (Hornung minna ei ſa tänna tullema, Ahrens ei ma ſaa tegema jne., Jõgever [Ahrensilt ja Wiedemannilt päritud näide] ... *ei saa ... otre lõikama,* Aavik ‚sain viimaks magama, puhkama; ...', ‚sain ta viimaks tulema' jne.). See konstruktsioon, mille ka Wiedemanni EWb annab *saama*-verbi intransitiivse tähenduse 'gelangen wohin, werden' all paari näitega *(kui sän tulema, sīs olen pühiks teil* 'wenn ich zum Kommen gelange = wenn ich abkommen kann, so bin ich zu den Feiertagen bei euch', vrd. ka teist *ma*-infinitiivilist väljendit *lammas säb kandma* 'das Schaf wird trächtig'), on vaidlematult rahvakeelne. Ta esineb juba lk. 10 nähtud kahes Mülleri lauses (näit. et ſina piddat ielles ſama neggema), ja pole võimatu, et 1739. a. piibli *ma*-infinitiivilised konstruktsioonid (ſawad kommiſtama, ſaab wallitſema, ſago ta ... tundma) vähemalt osalt kuuluvad siiasamma, mitte otse futuuri alla. Piiblikeele kohta vrd. lisanäitena: ja temma waim ſai jälle ta jure ellama [61]. Kalevipojast toodud tsitaadest vähemalt teine (*Saagu sa sohu surema* jne.) on ilmsesti sama mittefutuurset tüüpi. Seda kinnitab *saama* + *ma*-infinitiivi samalaadne esinemine rahvaluulekeeles [62]: *„Las saab hiline elama, enneaegune asuma,..."* (Haljala), *saa ei te laulu laulamaie, saa ei te ilu iskimaie* (redigeeritud rhvl.), *Saagu teil kari kaduma, vasiku maale vajuma, lamba lake söödi pääle, ...* (Karksi). Keelelisil arhiivandmeil selle väljendustüübi (samuti aga ka temale sarnase *saama*-futuuri) rahvakeeles esi-

[61] Piibel [1], lk. 321, Saamueli I rmt., 30: 12.

[62] Vt. S. Kutti, O. Loorits, H. Tampere, Valimik eesti rahvalaule, lk. 8 (nr. 12), 12 (nr. 22) ja 24 (nr. 56).

nemist ligemalt jälgida kahjuks osutub võimatuks, sest EKA murdesõnastikes[63] on ainukeseks siinkohal arvestatavaks näiteks Jäm *kujù saì um̄ʙsest surema*; vrd. lisaks ka Juu *lam̆màs soàʙ kan̄ma. saama*-futuuri kohta näited puuduvad täiesti. Saareste andmeist[64] saab mõningaid lisanäiteid *saama* + *ma*-inf. tarvitamise kohta: Mar *põlè sânᴅ os̄tma külast pîma,* Ris (Vilivalla) *sāp‿tà juʙà olema ük̀s på, sīs sāp‿ta omaks,* Kihnu (rhvl.) *sǫàᴅ elämä, sǫàᴅ olõma,* Kod (Koosa) *õhvit̆ti sâʙ lüp̄sma.* Tähelepandav on eriti Saareste teade Äks Pupastverest rahvakeelsest *saama*-potentsiaali tarvitamisest: *tā saì pap̄ olema* 'ta võis p. olla, ta näis p. olevat'. Allakirjutanu tunneb Põhja-Tartumaalt MMg-st puhtrahvakeelseina väljendeid nagu *sān sel̆leɢa ak̆kama, leh̄m sai lüp̄sma, saìn minema* 'pääsesin minema, sain võimaluse ära minna', *ei sānuᴅ si̥alt̀ tulema* 'ei pääsnud säält tulema', ka potentsiaalses mõttes: *ta saì seᴅà üt̄lema* ta võis (vist) seda öelda, ta võib-olla ütles seda'. Aru v. elanikult Tartum. allakirj. kuulis: *sī̥ saì olema sī̥ külà.* Allakirjutanu Se tekstidekogus esineb siiakuuluv näide Värskast: *ja timà nigu hir̄mu, et tä sā nägèmä...* 'ja tema nagu kohkus, et ta saab nägema...' Esitatud rahvakeelenäited ei anna kahjuks kuigi selget pilti *saama*-verbi meid huvitava konstruktsiooni esindusest e. murdeis, tuleviku murretekogumisel lasub siin selgitamisülesanne. Kuid koos grammatikais ja rahvaluules leiduva *saama* + *ma*-inf. kohta käiva ainestikuga äsjanähtud andmed osutavad seda laadi konstruktsiooni laialist levikut e. murdeis (vrd. äärpunkte Jäm, Krk, Ris, Hlj, Se).

Teistest läänemere-sm. keeltest on *saama*-v. + *ma*-inf. konstruktsioonist teateid liivist, soomest ja karj.-aunusest, eriti aga viimasele lähedasest lüüdist. Kõigepäält lv. näiteid Kettunen'ilt[65]: *pet̆tər sǭp‿sel̆lìz‿rǭz‿ lä̆'mə̂ ik̆ši-ggiń* 'Peeter saab niisuguse raasukese minna

[63] EKA-s on andmeid *saama*-verbi kohta 34 murdekoha sedelitekogus, kokku 127 sedelit (Tõs näit. 17, Mär koguni 24 sedelit, muist üksikkohtadest vähem, 11-st kohast ainult 1 sed.).

[64] Prof. Saareste erakogudest sõbralikult tarvitamiseks antud näited.

[65] Untersuchung über die livische Sprache I, lk. 46, 130.

(minema) üksinda' (Siikrõg), *ku mitt‿ik̄š äb‿uo̯ siedà sā̄nd ma'ńńum* 'et mitte üks[ki] ei ole seda saanud märkama' (Luuž). Liivis haruldane, mitte futuuri funktsioonis. Seda kinnitavad ka allakirjutanu teated Irelt[66]: *pēt̆tə̂r sā̄p‿sel̀l̄is‿ piškìs‿kabàl lā̄'mə̂* 'Peter bekommt ein kleines Stück zu gehen', *kuṡ ma sā̄p‿tüödə̂ tìem* 'wo ich werde arbeiten (Arbeit tun) können' (viimane näide siiski juba futuurilähedane).

Soome rahvakeelest on samalaadne konstruktsioon tuntud, kuid nagu järgnevad näited osutavad, eelmistest erinevas funktsioonis: Kirde-Satakunna[67] *Kuolema neuvo sitte kaikki konsti(n)sa sille miehelle, mitenkä saa elämään ja mitenkä kuolemaan* (Ätsäri), *Tuumas sitte, että kuinka hän sen kirnuamisen sais käymään päinsä* (säälsam.), *sai vuorenpeikon syämmen sieltä kuolemaan* (säälsam.), *Se sai ottamaan sen luojin* (Itä-Keuruu), Lõuna-Häme[68] *millä piti saataman se ämmä lähteem‿*(< **lähtehen,* III infin.; J. Mg.) *pois siältä vuaresta* (Urjala), *Minä sain sen* (verenvuodon) *ta·ukoomaa(n)* (säälsam.), *Kyllä se·n sopiin* (III infin.; J. Mg.) *saa* jne., Pohjois-Pohjanmaa rannamurdest[69] *Kul‿leppäkerttu tahota̱‿sa̱hal‿lentämä̱n.* Vrd. J. L. Runeberg'i „Maamme laulu" tõlke lõppsalmi O. Manninen'i tõlkes: *Viel̄ lempemme saa nousemaan Sun toivos, riemus loistossaan;* samuti näit. Kalevala XLIX: 115—6 *Saan ma kuun kumottamahan, Päivä-kullan paistamahan.* Siin on tegu transitiivse, objektilise *saama*-verbiga (siiski NB esimene tsiteeritud Ätsäri näide —? elliptiliselt — objektita) umb. tähenduses 'efficere (ut)', 'panema, tegema (et)', nagu seda ka on märkinud näit. Kannisto[70], tähendades, et kõnealusel juhul tarvitatud illatiiv väljendab „Tekoa, johon jotakuta kehotetaan, saatetaan". Sm. sõnastikuandmeist tuletatagu sel puhul meelde Renvall'i *saan, saada* '2. possum l. valeo sc. efficere, G. im Stande seyn, wozu zu bringen

---

[66] Üles tähendatud 1935. a. märtsis Tartus K. Stalte'lt, viimase enda tõlgetega.

[67] Setälä, Suomi II j., 16. o., lk. 217, 206, 222, 226.

[68] Kannisto, Suomi III j., 20. o., lk. 299, 228.

[69] J. H. Wennola, Väh. Kirjelm. XXV, lk. 75.

[70] Tsit. t., lk. 227.

vermögen, bewegen können', *saan sanomaan* 'possum permovere ad dicendum', samuti ka Lönnrot'i *saada, saan* 'b) kunna, förmå, beveka, vara i stånd'; *s. jku sanomaan* 'förmå ngn att säga', *ei saa sattumaan* 'han skjuter miste, förfelar' (viimane siiski taas erinevalt objektita!). Selle (objektilise) tarvitusviisiga on otseselt ühendatav Aaviku mainitud e. tüüp (vrd. ülemal lk. 9) ‚sain ta viimaks tulema', ‚sain ta viimati järele andma', futuurist on see kaugel. Hoopis futuurilähedasem on seevastu intransitiivne sm. *saada*-verb (nimelt preesensis) *ma*-infinitiiviga tarvitatuna tähenduses 'incipio quid nec non pervenio ad quid, G. anfangen, ankommen' (Renvalli sõnaraamat, Pohjanmaa-murdeliseks märgitud), 'begynna' (Lönnrot): *saakaamme sanomaan* 'initium faciamus dicendorum,...', *miehet saivat matkaamaan* 'begynte att färdas, anträdde resan', *saa jo häitä laatimaan* 'begynn redan att rusta till bröllop!', *saatiin laivassa purjehtimaan* 'man begynte att segla på skeppet'. See on eriti tuntud Kalevalast, näit.[71] *Mieleni minun tekevi, Aivoni ajattelevi Lähteäni laulamahan, Saa'ani sanelemahan; Lähe nyt kanssa laulamahan, Saa kera sanelemahan; Seppo seisottui pajassa, Sai kujalle kuulemahan, Kartanolle katsomahan* (siin viimati *saama*-v. tähenduses 'tulema'). Sm. rahvakeele-allikaist vastava ainestiku otsingud[72] pole andnud tulemusi.

Kalevala *saama*-verb tähenduses 'hakkama' (Kalevala- ja rahvaluulekeelest ka Lönnroti sõnastikku võetud?) on vist küll õigupoolest juba karj. keelest pärit. Sest just karj-le on Genetz'i teatel[73] omane *šoa*-verb just ms. vastavas resp. lähedases tähenduses 'tulla, puuttua, joutua' intransitiivselt tarvitatavana: *en šoanun nägömäh* 'en saa-

[71] I: 1—4,: 13—14, XXXIV: 20—22.

[72] Vastavat ainestikku on allakirjutanu otsinud sm. murrete tuntud lauseõpilisist ülevaateist (Setälä, Paasonen'i, Sirelius'e, Kannisto, Latvala vast. teoseist) ja sm. murrete häälikulooesitistele lisatud tekstinäiteist. Soome uurijail, kel on käsikirjalised jm. ainestikud saadaval, on loodetavasti võimalik leida sellekohast täiendusmaterjali siinsele esitusele.

[73] Suomi II j., 14. o., lk. 139.

nut t. tullut nähneeksi', *šoappi toroamah* 'joutuu, rupee tappelemaan', *šai pagizomah* 'rupesi puhumaan'. Niisama aunuses[74] *soa-* intransitiivsena tähendab 'joutua, tulla': *händü saimmo nägemäh.* Kuna karj.-aunuse tekstidest[75] vastavat lisa-ainestikku pole silma puutunud, võib arvata, et karj.-aunuses kõnealune *saama*-v. tarvitus on kaunis haruldane. Sedasama kinnitab ka see tähelepanek, et vähemalt (Vene-) aunuse ja Novgorodi ning Tveri karj. rahvaluuleski[76] käsiteldava tüübi esinemist pole võimalik konstateerida.

Sellist karj.-aunuse olukorda arvestades ja silmas pidades, et senistes trükitud vepsa k. ainestikes[77] *saama*-v. + *ma*-infinitiivi kõnealust konstruktsiooni üldse pole õnnestunud leida, seisame üllatunult lüüdi tekstides avastuva sellekohase materjalidehulga ees. Ojansuu-Kujola-Kalima-Kettuneni tekstipublikatsioonis[78] leiame intransitiivse *saama*-verbi + *ma*-infinitiivi normaaltõlkena 'hakkama', sm. 'ruveta', 'ryhtyä', 'alkaa', ja seda rohkearvulisis näiteis. Esitatagu neist mõned[79]: *huk suaį vedamā händäd lähteges pʲäį* 'Hukka rupesi vetämään häntää avannosta', *suaį lükäįmā* 'rupesi... viskaamaan' (Mundjärvi), *eį suǫnu tädä lūbimàį* 'ei ruvennut tästä pitämään', *suoi kirommàį...* 'Haukkuu...' (ebatäpne tõlge), *eį suǫnu mindàį lūbimàį̆ i suoį mindàį aįamàį* 'eikä [tämä] minusta pitänyt ja ryhtyi minua ajamaan', *suoį kukoį лаųлamàį* 'Kukko rupesi laulamaan', *suoį elamaį, олęmaį* 'Rupesi elämään, olemaan', *kaį suǫdī... лаįnehed käveĺmaį, i suoį kaį meri kobummaį* 'alkoi aivan lainehtia ja koko meri rupesi vaahtoamaan' (Šuoju), *muţšoį hälläįį suaį itkemā* 'Hänen vaimonsa rupesi itkemään', *suaį küžümā* 'rupesi kyselemään' (Sununsuu). Vrd. ka sama

[74] Genetz, Suomi II j., 17. o., lk. 98.

[75] Allakirjutanu on ainestikku otsinud Leskinen'i tekstikogudest Karjalan kielen näytteitä I—II.

[76] SKVR II.

[77] Pääle vepsa häälikulooliste materjalide on läbi vaadatud ulatuslikumad säälsed tekstikogud — Kettuneni Näytteitä etelävepsästä I—II ja Kettunen-Siro Näytteitä vepsän murteista (SUST LXX).

[78] Lyydiläisiä kielennäytteitä (SUST LXIX).

[79] Sama t., lk. 11, 200, 29, 30, 50, 67, 98, 181, 184.

verbi noomeni illatiiviga[80]: *„suąga borťšā!* 'Ruvetkaamme painimaan'. Meid siinkohal huvitavad eriti vastavad preesensi juhtumid[81], milledest osa, kuigi tavaliselt on tõlgitud verbiga 'ruveta', on ilmselt futuursed: *„ńügü mᵘö šinuŋke ühtès aįnŏ suąmme ruądamā“* '„Nyt me sinun kanssasi rupeamme aina yhdessä viljelemään“', *„mĭdă ńügü suąmme ruądamā,...?“* '„Mitä nyt rupeamme tekemään,...“', *„ńügü kuį mᵘö jagamā suąmme,...“* '„Kuinka me nyt rupeamme jakamaan...“', *suaų lämbimmā* 'rupeaa lämpiämään' (ahi), *„suąmme“, sanū, „külbemā,...“* '„Rupeamme“, sanoo, „uimaan,...“' (Mundjärvi), *„što mina boľše eę suǫ ruǫdamaį sinuŋke!“* '„(että) minä en enää rupea sinun kanssasi työskentelemään!“', *suǫ perzet lämbittammàį* 'rupeaa persettään lämmittämään', *suoų viędamaį* 'rupeaa soittamaan', *suoų лapśīdęŋke viędamaį* 'rupeaa lasten kanssa leikkimään', *eę su(o) sveďimàį tühďåd* 'en rupea valehtelemaan', *suoų süöťťamaį, duoťťamaį* 'rupeaa syöttämään, juottamaan', *sīd suǫdaį šaďeràd poʻťšivoįmaį* 'Sitten sulhaspojat ryhtyvät tarjoilemaan', *s'īd suǫdaį лuǫmaį* 'Sitten ruvetaan luomaan' (Šuoju). Harvemini on lüüdi tekstides *saama*-v. + *ma*-infin. tõlgitud verbiga 'tulema'[82]: *šindaį suądauų eťťšimā* 'Sinua tulevat hakemaan' (Sununsuu), *kem minda suaᵘ piąstämā?* 'Kuka tulee minua pelastamaan?' (Mundjärvi).

Äsjatsiteeritud lüüdi näiteis näeme *ma*-infinitiivse konstruktsiooniga *saama*-verbil lüüdis esinevat tähendusi 'tulema' ja 'hakkama', ning viimase tähendustahuga juhtumeis kõnealune konstruktsioon mitmel korral on ilmselt futuuri väljendajaks (näit. *eę su[o] sveďimàį...*). Perifrastilise futuuri kujundamisest 'hakkama'-tähendusega abiverbi abil, nagu siin lüüdis, on paralleele nii e. sugukeelist kui ka mujalt. Nõnda on vadjas *neįsa* 'tõusta'-verbil teiseks tähenduseks 'hakata'[83]: *neˑįzin juˑttęmā* (Undova), *neįzin juttęmā* (Jõepära) 'rupesin sanomaan', *a ku nęn viˑnā juǫ-*

[80] Sama t., lk. 210.

[81] Sama t., lk. 13, 15, 16, 19, 214, 47, 57, 58, 81, 134, 161, 162, 172.

[82] Sama t., lk. 186—7, 18.

[83] Järgnevaid näiteid vt. Kettunen-Posti tekstipublikatsioonis Näytteitä vatjan kielestä (SUST LXIII), lk. 2, 3, 44, 126, 88, 153.

mā..., siz⌒na·i̯mā‿p⌒sā· ne̯i̯sa 'mutta jos rupean viinaa juomaan, niin vaimon ottoon en voi ryhtyä' (Kattila), *siz⌒vesi ne̯i̯zep⌒tilkkumā* 'niin vesi rupeaa tilkkumaan' (vadjl, Ikäpäivä), *ne̯i̯zin ajamāse̯e̯* 'rupesin ajamaan' (Pummala), *üli sõkannā noi̯zen tulemā* 'yli pienen suon rupean tulemaan' (*praesens historicum*, Kukkosi) jne. Kuid selle kõrval on sama verb sääl kaheldamatult välja kujunenud või vähemalt kujunemas perifrastilise futuuri abiverbiks, nagu see selgesti ilmneb näit. paarist hulga sellekohase seast välja valitud näitest[84]: *en ju·o̯ en‿i ne̯·i̯z juo̯mā* (Kattila), *ej⌒jū, en‿i ne̯i̯ze̯ jūmà* (Jõepära) 'en juo enkä rupea juomaan', *kui̯ siä̯ eliD i ne̯i̯ze̯d‿elämäsie̯* 'miten sinä elit ja rupeat elämään' (Pummala), eriti täheldatagu niisugune haruldane, sisulis-täpselt futuuriga tõlgitud näide[85] kui *ne̯i̯ze̯ī ilm päi̯t lūsàmà* 'Tulette ilman päittä maleksimaan, kuljeskelemaan, vetelehtimään'. Selle vadja *ne̯i̯sa*-konstruktsiooni futuursus on tõestatav ms. sellega, et T s v e t k o v'i vadjandatud T š e h h o v'i vene *Ванька*-jutustise tõlkes vn. perifrastiline *будет*-futuur on edasi antud just *ne̯i̯sa*-konstruktsiooniga[86]: *i ittšà ne̯i̯zen jumalà palvomà* 'ja aina rupean Jumalaa rukoilemaan', *miä̯ ne̯i̯zen sillę tubakkà ę̄rtomà* 'Minä rupean sinulle tupakkaa hieromaan', *sinnuo̯ sŭttemà ne̯i̯zen* 'sinua ruokkimaan rupean' — vrd. vastavaid kohti venekeelses originaalis[87]: *и буду вечно Бога молить, Я дуду тебе табак тереть, буду тебя кормить.* Muide möödaminnes tähendatagu, et vadja *ne̯i̯sa* tähenduses 'hakata' (< 'tõusta') tunnukse ise olevat vn. tõlkelaen, sest venes on *стать* 'hakata' (ja 'saada') ning *встать* 'tõusta' ühetüvelised (vrd. samataolist venepärast tähendusenihkumist vadja sõnas *kauniz* 'punane' [< *kaunis* 'ilus'], mis on mõistetav seetõttu, et vn. keeles on *красивый, прекрасный* 'ilus' ja *красный* 'punane' ühetüvelised).

---

[84] Sama tekstipublikatsioon, lk. 46—47, 85.

[85] Sama t., lk. 57, tõlge lk. 191.

[86] Sama t., lk. 148, 149.

[87] А. П. Чехов, Избранные сочинения, Том I, Издательство З. И. Гржебина, Берлин-Петербург 1921, lk. 11, 12.

Muudest *hakkama*-futuuri juhtumeist meenutatagu edasi vastavat nähtust karjalas, kus Genetz'i järgi[88] „mõnikord" futuuri väljendatakse abiverbi *rubia-*, *rubie-* + *ma-* infin. konstruktsiooniga: *rubiav pidämäh* 'on oleva tarpeen'. Sama tohib vist tekstide põhjal[89] konstateerida ka aunuse kohta: *„edgo rubię minum poįjal tulemah?"* (Salmi), *kuį sinuz eruąmā ruvènnèn* (Tulemajärvi). Kuigi mitte perifrastiline, siiski siiasamma 'hakkama'-tähendusest lähtunud futuuride liiki kuulub ka vepsa inkoatiivse *-škandę-*verbiga saavutatav futuuriväljend, mida vepsL-st on maininud Kettunen[90]: „... inkoatiivse ja futuurse tähendusega *-skande*: *tuлęškandob* 'hakkab, saab tulema', *kadoškandob* 'hakkab, saab kaduma'." See inkoatiivne futuur tekstide[91] järgi otsustades esineb ka vepsK-s: *lībän saškandęn i šōtäškändęn... pajas radaškandęn* 'alan leipää saada ja elättää... Pajassa alan tehdä työtä', *mi hänęs ľähtęškandęb* 'mikä hänestä rupeaa tulemaan' (Petsoila), ja samuti vepsP-ski[92], kust esitatava näite tõlgegi on õnneks täpne-futuurne: *hätkeniķ minun tütŕeл mužįk eľaškandob, lińobįk pitk_igąińe?* 'Kauanko minun tyttäreni mies tulee elämään, tuleeko pitkäikäiseksi?' Kaugemaist sugukeelist annab siiakuuluva paralleeli ms. ungari k.[93], kus *fogni*-abiverbiga moodustatav perifrastiline futuur (*fogok mondani* 'saan ütlema', *fogsz csinálni* 'saad tegema' jne.) on lähtunud samuti abiverbi varasemast 'hakkama'-tähendusest; ung. XV—XVI saj. koodeksite keeles on ka *kezd-* 'algama, hakkama' -verb olnud perifrastilise futuuri moodustajaks: *„folyni kezdnek* vyzek (fluent)". Ka ülemalkäsiteldud germ. *werden*-futuuril[94] on lähtekohaks olnud inkoatiivsus (vrd. *ward* ['begann'] *er*

[88] Suomi II j., 14. o., lk. 220 (§ 192).

[89] Leskinen, Karjalan kielen näytteitä II, lk. 82, 31.

[90] LVHA I, lk. 79—80.

[91] Kettunen-Siro, Näytteitä vepsän murteista (SUST LXX), lk. 73, 75.

[92] Sama t., lk. 166.

[93] Klemm, Magyar történeti mondattan, lk. 104, 106.

[94] Vt. Sütterlin, Neuhochdeutsche Grammatik, Erste Hälfte, lk. 497 (§ 141).

wider essen), niisamuti on vanemas ladina kirikukeeles[95] *incipere* + infinitiiv olnud tarvitusel futuuri väljendamiseks.

Nii siis lüüdis võib kohata *saama*-futuuri algmeid, mis välisvormiliselt on identsed germanismiks peetava e. vastava futuuriga. Kuid kui tahaksime e. ja lüüdi futuure ka geneetiliselt rinnastada ja seega siis üritaksime e. *saama*-futuuri vabastada tema germanismikuulsusest, siis põrkume kokku suurte raskustega. *saama*-verbi tähendus 'hakkama', mille lüüdis peame võtma ja äsjanähtud paralleelide najal tohimegi võtta futuuri seletusel lähtekohaks, pole tuntud eestis ja on võrdlemisi vähe tuntud muis sugukeelis (?sml, karj.-aun.); see on tõenäoselt sekundaarne, vist küll arenenud esialgsemast tähendusest 'tulema'. Võrreldagu selle puhul lähedatähenduselist *käima*-verbi, mis soomes on ms. saanud tähenduse 'hakkama': *k(äydä) itkemään, kiittämään* 'börja att gråta, prisa' (Lönnroti sõnarm.). *saama*-verbil on algsoomest pääle läänemere-sm. keelis tähenduse 'accipio, adipiscor, consequor, obtineo', 'possum l. valeo sc. efficere', 'licet mihi' (nii soomes, Renvalli sõnarm. järgi; vrd. ka liivi *sõd, sād* 'bekommen, erhalten, erlangen, erwerben; fangen' [Sjögren-Wied-i sõnarm.], e. *sāma* 'bekommen, erlangen, erhalten, empfangen' jne. [Wied-i sõnarm.], karj. *šoa-* 'saada, tehdä, synnyttää, hankkia' [Genetz], aun. *soa-* 'saada; saada aikaan; synnyttää' [Genetz] jne.) kõrval, mis on transitiivne või nn. *da*-infinitiivi rektsiooniga (näit. sm. *saan lintuja* l. *kaloja* 'aves l. pisces capio...', *saan hänen nähdä* 'occasio mihi est illum videndi' jne.), intransitiivverbi 'tulema' tähendus: lv. 'gelangen', e. 'gelangen wohin', sm. näit. *karja saapi kotia* 'pecus domum venit', karj. 'tulla, puuttua, joutua', aun. 'joutua, tulla' (andmed lv.-e.-sm.-karj.-aun. kohta äsjamainitud sõnastikteoseist), vrd. näit. ka vepsK[96] *što peŕŕhe ī vois˛sada pap* 'jotta pappi ei voisi päästä pirttiin' (Noidala), *koďhe ǒdva saime* 'Kotiin tuskin pääsin' (Tšaigla-Fedramägi; refleksiiv-v.). Paasonen[97], käsitelles lmsm. *saama*-verbi ja selle teisi soome-ugri

[95] Vt. Behaghel, Deutsche Syntax, Band II, lk. 258 (§ 686).
[96] Kettunen-Siro, Näytteitä vepsän murteista (SUST LXX), lk. 26, 8.
[97] Die finnisch-ugrischen *s*-laute (SUST XLI), lk. 15—17.

(mrdv., tšer., sürj., votj.) vasteid, peab mrdv. keele *saama*-verbi kaksikesindust (mrdvM *sajə-*, mrdvE *sa-* 'kommen, ankommen; werden etc.' ~ mrdvE *saje-*, *sai-*, mrdvM *śävə-*, *śavô-*jne. 'nehmen; erhalten, bekommen') arvestades koguni võimalikuks („weshalb die möglichkeit nicht ausgeschlossen scheint"), et lmsm. *saama*-verbis on ühinenud kaks erialgupärast verbi. Olgu sellega kuidas on, kuid just täh. 'tulema' jt. sellele lähedased tähendusvariandid on *saama*-verbil need, mis ulatuvad kõige laiemale alale (lmsm., mrdv., tšer., sürj., votj.). Viimases tähenduses *saama* kui tulemist tähendav verb [98] loomulikult algusest pääle on olnud tulemiskäändelise illatiivse rektsiooniga, s. t. on nõudnud täiendina ms. just *ma-* (< *-*ma|hẹn,-*mä|hen)* -infinitiivi.

Lähtudes samast *saama*-verbi 'tulema'-tähendusest, millest äsja nägime seletada võivat sml(?)-karj.-aun.-lüüdi 'hakkama' + *ma*-infinitiivseid konstruktsioone ning ka lüüdi *saama*-futuuri algmeid, peaks tohtima seletada e. rahvakeelseid *saama* + *ma*-inf. futuurilähedasi väljendeidki. Ilma et saaksime korrata kõnealuse e. rahvakeele-konstruktsiooni kohta ülemal (lk. 10, 9, 15—16, alates Mülleri näidetega negſema ſay, piddat... ſama neggema) toodud ainestiku esitust, viitame sinna tagasi ja juhime veel lühidalt tähelepanu ainult järgnevaile asjaoludele. Väljend nagu *sâʙ lüpsma* võib rahvakeeles vahelduda samatähendusliku *tulema*-konstruktsiooniga (MMg allakirjutanu teatel näit.: *leĥm tulèʙ lüpsma, tulî lüpsma*, samuti VMr E. Elisto teatel näit. *leĥm tulèʙ pîma),* mis viitab *saama-* ja *tulema*-verbi tähenduslikule ja funktsionaalsele identsusele *ma*-infinitiivi ühenduses. Et e. konstruktsioonides nagu Mülleri negſema ſay, Hornungi minna ei ſa tänna tullema, Wiedemanni „ei sä... ohre leikama", Aaviku ‚sain sinna elama' jt. *saama*-v. võib olla tähenduses 'tulema', seda kinnitab parallelismiga sm. keel, kus *tulla*-v. esineb ligikaudu samatähenduslikes väljendeis: *tulin näkemään* 'contigit ut viderem, G. sich ereignen l. treffen' (Renvalli sõnarm.), *t(ulla) näkemään* 'komma l. råka att se', *t(ulla) tuntemaan* 'komma i erfarenhet af'

[98] Vrd. Genetz'i kirjutist *jääma*-verbist, Vir. 1900, lk. 27—28.

(Lönnroti sõnarm.). Ligemalt määritlevad *tulla*-v. konstruktsiooni seda laadi väljendeis näit. murreteuurijad: Setälä[99] Kirde-Satakunna murde kohta konstateerib, et „Illatiivia käytetään *tulen* verbin kanssa ilmoittamaan *tekoa*, jota toimittamaan joku joutuu; esim. *Kyllä te sen tulette maksamaan* (P.); *En tiijä, millä venneellä me tulemme lähtemään* (Ke.); . . .“; Sirelius[100] Jääske-Kirvu murdest tarvitab peaaegu sama sõnastust — „III:n infinitiivin illatiivia käytetään *tule* verbin kanssa ilmoittamaan tekoa, jota toimittamaan joku joutuu. Esm. . . . *Kyll sitä männöö varroikii, ku tulloo nii mont kouluttammaa*“; niisama Kannisto[101] Lõuna-Häme kohta — „Illatiivi *tulla* verbin kanssa ilmoittaa tekoa, jota toimittamaan joku joutuu. Esim. *Vihtori tulee meneen ny Huhtii(n)* (K) . . . *Se tulee jäämäärä-kennuksen a-le* (U) jne. . .“ Erineva määritelu annab Cannelin[102]: „Verbi *tullee* illatiivin keralla ilmaisee satunnaista tapahtumista ja on silloin pääverbillä aktivinen merkitys, esim. *kun veltä tullee paljon juomhan; en ole tullu kuulemhan; kun tullee kauvon istumhan* jne.“ Eesti rahvakeele *saama* + *ma*-inf. konstruktsiooni tõlgitsemisvõimaluste mitmekesidusest (vrd. näiteid ül. lk. 15—16; nagu nägime, on ainestik selle kohta kahjuks napp) hoolimata näikse olevat ilmne, et selles peitub ligikaudu samalaadne 'tulema'-tähendusliku verbi tarvitusviis, nagu äsjastes sm. *tulema*-verbi näidetes. Vrd. sm. kirjakl. *hän tuli tuntemaan minut*, mida võib eesti keelde tõlkida: *ta sai mind tundma*. Muide lisaks tähendatagu, et eestis on veel muidki *ma*-infinitiiviga seondumatuid *saama*-verbi tarvitusjuhtumeid, milledele soomes vastab *tulema*-verbiline väljend, nimelt tähenduses 'werden' (mis, nagu nägime, esineb ka mordvas ja mille Paasonen on ühendanud 'tulema'-tähenduskategooriaga): e. *sai suureks* ~ sm. *tuli suureksi* (vrd. ka e. *laps tuleb tugevaks* 'das Kind wird kräftig', Wied-i sõnarm.), e. *see sai tehtud*, eL *sai tettüs* (eestis on sedagi konstruktsiooni

[99] Suomi II j., 16. o., lk. 126.
[100] Suomi III j., 10. o., lk. 122.
[101] Suomi III j., 20. o., lk. 227.
[102] Suomi III j., 2. o., lk. 97.

peetud tavaliselt germanismiks; kuid vist küll asjata — kõik *saama*-v. + *tud*-partitsiibi juhtumid pole saksa k. *werden*-passiivi mõjustisi) ~ sm. *tuli tehdyksi,* e. *sain teinud* ~ sm. *tulin tehneeksi.*

Sm. kõnealuste *tulema*-konstruktsioonide kaudu jõuame jällegi välja futuuriküsimusile, sest *tulema*-v. preesensis + *ma*-infinitiiv on soomes tarvitusel ka futuurina, näit. kirjakeeles Kettuneni[103] järgi: „Tulevaa aikaa eli futuuria varten ei suomessa ole eri aikaluokkaa, mutta sitä voidaan ilmaista preesensillä tahi perfektillä, tarpeen vaatiessa myös kiertäen, esim. *Hän on sen tekevä. Hän tulee sen tekemään.* Sellainen futuuri on kuitenkin epäsuomalainen ja usein kankea." Sm. *tulee... tekemään* tüübi ebasoomepäraseks nimetamisel K. on vist mõelnud seda võimalust, et sm. nn. *tulema*-futuur võib tekkinud olla rts. *komma*-verbiga moodustatava perifrastilise futuuri mõjul[104]. Vähem hukkamõistev kui K. on Saarimaa[105] sm. perifrastiliste futuuride (ms. siis ka *tulema*-fut.) tarvitamise suhtes: „... tarpeen tullen saadaan vieraiden kielten futuuria vastaamassa käyttää kahtakin lausetapaa, joissa kansankielessäkin voi olla futuurinen merkitys. Voidaan esim. sanoa joko *tulen lukemaan* tai *olen lukeva*" (viimast soovitatakse tarvitada pidulikumas stiilis). Saarimaa väite täienduseks esitatagu siinkohal paar käepärast olevat teadet *tulema*-futuuri rahvakeelsusest soomes: Nurmese murdes[106] „Nyky-ajan futuri ilmaistaan preesensillä, jonkun kerran tulen-verbillä ja pääverbin III infin. illatiivilla, esim. se *tulloo lähtemään* sinne' puotilaeseksi", Halikko murd.[107] „Nyky-ajan futuurin ilmaisee joko preesens tai myöskin tulen-verbi taivutettavan III:nen infinitiivin illatiivin kanssa, esim. *mää mene* l. *tule menemä* olen menevä". Igatahes tuleksid murdegeograafiliselt läbi uurida kõik *tulla*-verbi *ma*-infini-

[103] Suomen kielioppi oppikouluille ja seminaareille (a. 1934), lk. 69.

[104] Umbes sama seisukoht näit. ka Ariste sõnavõtus EK 1936, lk. 62.

[105] Huonoa ja hyvää suomea (a. 1930), lk. 112.

[106] Reijonen, Suomi III j., 6. o., lk. 58.

[107] J. H. Toivonen, Suomi III j., 2. o., lk. 47.

tiivsed konstruktsioonid sm. rahvakeeles, enne kui kindlamini võidakse väita sm. *tulema*-futuuri võõrapärasust. Esialgu on viimase algupära lahtine, ta võib tekkinud olla ka omal põhjal, äsjavaadeldud tüübi *t(ulla) tuntemaan* jne. eriharundina. — Mööndaminnes väärib mainimist, et fennismina sm. *tulema*-futuur on vilksatelnud isegi eesti keeletarvituses (Aavikul, Grünthal-Ridala'l), näit. Aavikul[108]: „Need põhimõtted ja lõppjäreldused, nagu tullakse nägema (harv. allakirjutanult; J. Mg.), on *äärmised*".

E. *saama*-futuuri probleemile on sm. *tulema*-futuuri jälgimisel seevõrra tähtsust, et kui viimane peaks osutuma omapäraseks (mitte rootsilaenuliseks) kujundiseks, siis ka meie e. futuuri omapäritolu sm. paralleeliga kinnitatuna saaks tõenäosemaks. Kui ka peaks *saama*-fut. kohta käiva rahvakeeleainestiku lisandudes selguma, et see on võinud areneda teistest 'tulema'-algtähendusega *saama*-verbi konstruktsioonest, jääb ikkagi tõsiasjaks, et tema tarvitamise laialisus meie vanemas kirjakeeles, mida käesoleva kirjutise lk-l 3—6, 10—13 jälgisime, seletub saksa k. mõjuga. Et e. rahvakeeles poleks tehtud mingit iseseisvat katset ängistavast futuuripuudusest ülesaamiseks, see tundub eriti väheusutav nüüd pääle eelnevaid arutlusi, millede kestel oleme tutvunud sekundaarsete (tavaliselt perifrastiliste) omade futuuriväljendusvahendite sugenemisega peagu kõigis teistes lmsm. keeltes (vadja *neįsa*-futuur, sm. partitsipiaalkonstruktsioon ja ?*tulema*-fut., karj.-aun. *ruveta*-fut., lüüdi *saama*-fut. ja vepsa *škandę*-futuur-inkoatiiv). Tõsi küll, ülemal (lk. 8) Aaviku futuuriettepanekute ühenduses juba riivasime siiski üht eesti vaidlematult rahvakeelset futuuri (Wied. sõnarm. „...leeb sulle meele tuletamas"), kuid see on käepärast olevate andmete järgi otsustades eestis olnud kitsas-lokaalne. Juba Göseken[109] märgib selle saaremurdeliseks: Das mas *Verbum* lien [= *līn*; J. Mg.] / welches auff den Inſulen gebraucht wird an Statt des ſahn. *Matth. 24.* Sel ajal lieb ür ſuhr willitzus ollemas / kudt ep olle olnut tennani / ep

[108] Keeleuuenduse äärmised võimalused, lk. 5.

[109] *Manuductio* (a. 1660), lk. 66.

kahs ollemas lie; Es wird als denn eine groſſe Trübſahl ſeyn / als nicht geweſen iſt bißher / und auch nicht werden wird. Esineb see ka Saaremaa-murdelistes keelemälestistes, nii Kohteni jutlustes (a. 1647)[110] otziket ſies liete teye leudamas ja Saaremaa käsikirjas[111] (? a. 1650) nemmat liewat ſöhmas, ninck lieb jelle ülles jehmas, ſien agkas lieb jelle üx üttlemas. Seda *leema*-verbi + inessiivse *ma*-infinitiivi konstruktsiooni leidub veel e. saarte murretega muidugi mitmeti lähedases lv. keeles, Sjögren-Wiedemanni[112] järgi näit. *ta līb pidāmâs* (er wird halten), mis olnuvat eriti iseloomustav Salatsi murdele. Illatiivse *ma*-infinitiiviga esineb vastav perifrastiline fut. karjalas, näit.[113] *lienet istumah* 'olet istuva' jne., ja aunuses[114], näit. *liennen kuundelemah* 'olen totteleva', *liennet toittši tulemah* 'olet toiste tuleva' jne. Leviku järgi otsustades (e., lv., karj.-aun.) võiks selle futuuritüübi algus ulatuda isegi hilisema algsoome murdeisse[115] (vähemalt lääne-e. ja liivi inessiivne konstruktsioon; karj.-aun. illatiivne konstr. on viimasest juba kaugemal, võib ka eraldi tekkinud olla). Et kõnealune *leemas*-fut. oleks kunagi olnud üldeestiline, oleks praegusil andmeil siiski riskantne väita. Valdav idapoolne e. keeleala osa on — jäägugi see praegu õhus hõljuvaks puhtteoreetiliseks oletuseks — vist oma futuuriväljendustarbeid võinud rahuldada perifrastilise poolfutuurse *saama*-konstruktsiooniga.

Potentsiaalsuse ja futuursuse vaheldus *saama*-konstruktsioonides (vrd. ülemal lk. 16 *tā saì papō olema* Äks jt.), seegi neis ei tarvitse tingimata viidata võõraile, germ. eeskujudele. Sest ka lmsm. keelis endis on olemas hää omapõhjaline paralleeljuhtum potentsiaali- ja futuurifunktsioonide segunemise alalt, millele on tähelepanu juhtinud Setälä[116] Kalevala ja sm. rahvaluule puhul: „Melkein

[110] Vt. Saareste-Cederbergi EKVM, lk. 128.
[111] Sama t., lk. 134.
[112] LGr., lk. 139 (§ 139).
[113] Genetz, Suomi II j., 14. o., lk. 220 (§ 192).
[114] Sama, Suomi III j., 17. o., lk. 178 (§ 118).
[115] *Leema*-v. konstruktsioonest on ilmumas dr. Györke' sulest spetsiaalne uurimus, seepärast temast siin nii lühidalt.

futuurin merkityksessä konjunktiivin preesens on säkeissä... Kalevala (44: 163—66) Kohta *itkenet* ilosta, Riemusta remahutellet", „Runokielessä on potentsiaalin preesensillä usein selvä indikatiivin tulevan ajan merkitys. Esim.... *Jospa tuolta pääsi nostat, Ukko pääsi särkenevi...*". Oleme siit saanud veel viimse lmsm. keelte futuuriväljendi näite, aga ühtlasi ka vähe lisatuge e. *saama*-futuuri algmete omapõhjalisusele: kui edaspidine e. rahvakeeleuurimine peaks osutama, et vähemalt *saama*-potentsiaal on eht-eestiline, siis saab sellega kinnitust ka *saama*-futuuri idude puhtrahvakeelsuse oletus.

Kokkuvõtteks ja korduseks nii siis võime öelda: pole hoopis võimatu, et e. *saama*-futuuri põhi on puhteestiline, ainult tema omaaegne liiglihaliselt lai ja keerukasüsteemine esinemisulatus, tema kujunemine kirjakeele täisõiguslikuks liittempuseks on seletatav saksa k. vastavate eeskujudega. Siin on võib-olla siis meil tegu sama nähtusega, mis esineb e. *lik*-sufiksigi juures: meie oma kitsa-alalise *lik*-sufiksi (vrd. e. *petlik*, ing. *pettelikko* jne.) esinemisulatus on võrratult avardunud lähedase saksa *lich*-sufiksi (vrd. e. *ilmlik, inimlik* — sks. *weltlich, menschlich* jne.) mõjustaval toetusel.

*

Kas nüüd seda tumeda päritoluga *saama*-futuuri kõlbab tarvitada e. kirjakeeles? Allakirjutanu arvates küll, nimelt selles hädavajalikkuse ulatuses, milles teda on soovitanud näit. (vrd. eespool lk. 7, 8, 9) Põld ja Aavik. Futuuriväljendita kultuurkirjakeel teatavail juhtumeil ei saa läbi, ja kunstfutuuri-ettepanekud (vrd. lk. 8) ei ole vanast *saama*-futuurist ei moraalselt ega sisuliselt niivõrra kõrgemal, et tasuks vaeva see energiakulu, mis meil tuleks kanda nende kodundamisega e. kirjakeelde. Ka esimesel pilgul sümpaatsena näiv *leema(s)*-futuur on rahvakeeles nii kitsa-alaline ja senises meie kirjakeeles nii võhivõõras, et tema äraõppimine vist küll ei tasuks vaeva. *saama*-futuuri

[116] Suomi II j., 16. o., lk. 118, vrd. ka sama aut. SUSA II, lk. 181 ja Suomen kielen lauseoppi [11], lk. 101 (§ 102, märkus 2).

mõõduka tarvitamise korral on ka vähe põhjust karta, et temale segavaks saaksid teised *saama* + *ma*-infinitiivsed (kirjakeeles päälegi väga vähe kultiveeritavad) konstruktsioonid (vrd. Aavik, ülemal lk. 8). Viimaks ju — lubatagu üks asjakohane paradoks, — kui me oleme nii väga hellad iga võimaliku germanismi suhtes, siis peaksime olema ettevaatlikud e. keeles ka preesensiga tulevat aega väljendades, sest futuuri eritempuse puudumine ja preesenslik futuuriväljendus on ms. ka germ. keelte ürgomadus.

J. Mägiste.

Résumé.

Sur l'origine et l'emploi littéraire du futur estonien par *saama*.

Contribution à l'histoire des formations périphrastiques de futur dans les langues fennobaltiques.

L'auteur donne d'abord une vue d'ensemble sur l'apparition et l'appréciation du futur estonien par *saama* (p. e. *saan tulema* = je viendrai, comparable à l'allemand: ich werde kommen) dans les grammaires estoniennes, aussi bien dans les oeuvres ou compositions grammaticales plus anciennes en langue étrangère (Grammaire de H. Stahl, en allemand, de l'année 1637: p. 3—6 sqq.) que dans les plus récentes écrites en estonien (entre autres celle de K. A. Hermann de 1884: p. 6—9). Puis (p. 10—13) il traite de l'apparition du futur par *saama* dans la plus ancienne langue littéraire estonienne du XVIe au XIXe siècle, d'après des textes caractéristiques. Jusqu'au début du XVIIe siècle (y compris les sermons de G. Müller des années 1600—1606) on ne rencontre dans l'estonien littéraire aucune trace du futur par *saama*, ce qui peut s'expliquer par le fait que dans les plus anciens monuments de la langue estonienne (notamment chez Müller) on trouve employée une formation périphrastique de futur par *pidama* ou *tahtma* (sur le modèle du futur allemand dialectal par *sollen* et *wollen*). A partir de Stahl, surtout jusqu'à J. Hornung (1693) par conséquent pendant tout le XVIIe siècle, l'estonien littéraire aime beaucoup employer le futur par *saama*. Répudié par Hornung, il apparait manifestement, l'année suivante, beaucoup plus rarement, sans être toutefois tout

à fait chassé. Il est même fréquemment employé par les meilleurs stylistes du XIXe siècle, de naissance estonienne. Les auteurs de grammaires estoniennes, écrivant en estonien, à partir de Hermann jusque dans les vingt premières années du XXe siècle (à l'exception de J. Jõgever) admettent le futur par *saama*; dans l'estonien littéraire de la période de l'indépendance les théoriciens estoniens les plus compétents (exception faite de K. Leetberg et du rénovateur de la langue Joh. Aavik) le signalent comme un grossier germanisme à ne pas employer (p. 13—15). Il existe pourtant en estonien (comme Hornung l'avait déjà remarqué) une construction qui correspond, formellement, tout à fait au futur par *saama*, et dont l'auteur examine l'apparition dans l'estonien littéraire (depuis Müller) et dans la langue populaire, ainsi que dans les chansons populaires (p. 15—16, type *kui sān tulema* = littéralement: si j'arrive à venir). Quelque chose d'analogue se présente également en live, en finnois et en carélien d'Olonetz, mais avec une fréquence particulière en lude (dialecte du carélien), où *saama* signifie „commencer" et fournit en outre au présent suivi de l'infinitif en *-ma* les éléments de la formation périphrastique de futur (p. 19—20). A la forme de futur lude, sortie de la catégorie sémantique „commencer" il existe des correspondances directes dans d'autres langues, aussi bien finno-ougriennes qu'indo-européennes futur vote par *neįsa*, futur carélien par *ruveta*, futur inchoatif vepse par *-škandę-*, futur hongrois par *fogni* et *kezdeni*, futur par *werden* en allemand, futur latin par *incipere* — p. 20—23). Le futur estonien par *saama* devait pourtant bien provenir de la nuance sémantique primitive: „venir, arriver" du verbe *saama*, il n'a donc qu'un rapport indirect avec la construction lude correspondante (p. 23—24). Cette hypothèse est appuyée (p. 24—25) par un parallèle finnois (verbe *tulemaan* = venir servant à former un futur périphrastique). En passant on aborde aussi la question d'un futur formé par périphrase avec le verbe auxiliaire *leema* (dans l'estonien dialectal des îles, en live, en carélien d'Olonetz). Le fait également qu'en fennobaltique des fonctions du futur et du potentiel sont interchangeables (finnois kohta *itkenet* ilosta, p. 28—29) appuie de son côté l'hypothèse de l'origine purement estonienne des débutes du futur par *saama*, parce que les constructions par *saama* en estonien peuvent exprimer aussi bien le futur (au présent) que le potentiel. Sur ces constructions estoniennes par *saama* dont il est question ici on a malheureusement

jusqu'à présent si peu de données de la véritable langue populaire qu'il faut être pour le moment prudent avec l'hypothèse proposée ci-dessus. Il apparaît pourtant possible que des germes du futur par *saama* aient apparu ou apparaissent dans la langue populaire et que seules la fréquence et la confusion dans l'emploi du futur par *saama* en ancien estonien littéraire soient à mettre au compte de l'influence allemande. Aussi, selon l'auteur, pourrait-on continuer à employer le futur par *saama* dans la langue littéraire purifiée, quoique seulement dans les cas où il est absolument nécessaire pour des raisons de clarté, notamment quand le futur exprimé par le présent n'est pas satisfaisant.

Riigiraamatukogu.
№ A 24729:11

E. K.-Ü. „Postimehe" trükk, Tartus 1936

10.04.86

A24.729:11

HIND 50 SENTI

EESTI RAHVUSRAAMATUKOGU
1 0100 00146537 2

books2ebooks.eu

www.books2ebooks.eu

eBooks from your library by

eBooks on Demand

digitised by

National Library of Estonia

EESTI RAHVUS-RAAMATUKOGU